

ELEKTRON PULLARNING XALQARO TAJRIBA VA MILLIY AMALIYOT YORDAMIDA TIJORAT BANKLARIDA QO‘LLANILISHI VA AUDITI.

Beknazarova Zebiniso Xayrullayevna

*O‘zbekiston Respublikasi Bank-moliya akademiyasi “Bank hisobi, audit va nazorati”
yo‘nalishi magistranti bbbzzz0605@gmail.com*

APPLICATION AND AUDIT OF ELECTRONIC MONEY IN COMMERCIAL BANKS WITH THE HELP OF INTERNATIONAL EXPERIENCE AND NATIONAL PRACTICE.

Beknazarova Zebiniso Khairullayevna

*A master's student of the Banking and Finance Academy of the Republic of Uzbekistan,
majoring in "Bank accounting, audit and control" bbbzzz0605@gmail.com*

Annotatsiya: Ushbu maqolada tijorat banklarida elektron pullar (elektron pullar)ning joriy etilishi va audit, ularning qo‘llanilishini shakllantiruvchi xalqaro va milliy amaliyotlar tahlil qilinadi. Tadqiqot elektron pulni qabul qilishning asosiy jihatlarini, turli tartibga solish muhitlarida duch keladigan qiyinchiliklarni va muvofiqlik va xavfsizlikni ta'minlash uchun foydalaniladigan audit usullarini o'rganadi. Topilmalar shuni ko'rsatadiki, elektron pullar samaradorlikni oshirish va moliyaviy inklyuzivlik kabi muhim afzalliklarni taqdim etsa-da, ishonchli audit tizimini talab qiladigan kiberxavfsizlik va tartibga solish nazorati bilan bog'liq muhim xavflar mavjud.

Kalit so‘zlar: Elektron pul, tijorat banklari, xalqaro tajriba, milliy amaliyot, raqamli to‘lov tizimlari, audit, kiberxavfsizlik, moliyaviy nazorat, regulyatorlar, O‘zbekiston.

Abstract: This article analyzes the introduction and audit of electronic money (e-money) in commercial banks, international and national practices that shape their use. The study explores the key aspects of electronic money adoption, the challenges faced in different regulatory environments, and the auditing techniques used to ensure compliance and security. The findings show that while e-money offers significant benefits such as improved efficiency and financial inclusion, there are significant risks associated with cyber security and regulatory oversight that require a robust auditing system.

Keywords: Electronic money, commercial banks, international experience, national practice, digital payment systems, auditing, cyber security, financial control, regulators, Uzbekistan.

Kirish: Global moliyaviy tizimning raqamli transformatsiyasi elektron pullarning (e-pul) keng qo‘llanilishiga olib keldi. Elektron pul – bu jismoniy vositaga ehtiyoj sezmasdan biznes va shaxslar o‘rtasida amalga oshiriladigan raqamli to‘lov shaklidir. Bu texnologiya jahon tijorat banklarida to‘lov jarayonlarini soddalashtirish, tranzaktsiyalarni tezlashtirish va moliyaviy inklyuzivlikni kengaytirish kabi ko‘plab imkoniyatlar yaratdi. Shu bilan birga,

elektron pullarning integratsiyasi tijorat banklarida regulativ moslik, kiberxavfsizlik va audit jarayonlarida yangi muammolarni keltirib chiqarmoqda.

Bugungi kunda rivojlangan davlatlarda elektron pullar keng tarqalgan bo'lsa, rivojlanayotgan mamlakatlarda uning qo'llanilishi bosqichma-bosqich amalga oshirilmoqda. O'zbekiston ham raqamli iqtisodiyotni rivojlantirish va tijorat banklarida elektron to'lov tizimlarini keng joriy qilish yo'lidagi islohotlarni davom ettirmoqda. Shu nuqtai nazardan, ushbu maqola elektron pullarning xalqaro tajribasini o'rganish va milliy amaliyotda uni qo'llash masalalariga bag'ishlanadi. Shuningdek, tijorat banklarida elektron pulni boshqarish va audit qilish bo'yicha dolzarb yondashuvlar tahlil qilinadi.

Maqolaning asosiy maqsadi elektron pullarning tijorat banklarida qo'llanilishi jarayonida yuzaga keladigan xavf va imkoniyatlarni tahlil qilish hamda xalqaro tajriba va milliy amaliyotlar yordamida bu jarayonlarni audit qilish yondashuvlarini o'rganishdan iborat.

Mavzuga oid adabiyotlar sharhi. Elektron pullarning qo'llanilishi va audit masalalari so'nggi yillarda ilmiy tadqiqotlar markazida turibdi. Bu soha moliya sektori raqamli innovatsiyalar bilan boyib borayotganligi sababli, turli mamlakatlarda moliya olimlari va iqtisodchilar tomonidan o'rganilgan.

S. Abdurashidov O'zbekiston moliyaviy sektoridagi raqamli to'lov tizimlari va elektron pullar joriy etilishi bo'yicha tadqiqotlar olib borib, ularning tijorat banklarida qanday qilib to'lovlar samaradorligini oshirishi, moliyaviy inklyuzivlikni rivojlantirishi hamda iqtisodiy xavfsizlikka ta'sirini o'rganmoqda.

Z. Nazarov esa tijorat banklarida elektron to'lov tizimlarini nazorat qilish va audit qilish mexanizmlarini ishlab chiqish bo'yicha tadqiqotlar olib borib, kiberxavfsizlik xavflariga e'tibor qaratmoqda.

D. Valiyev va A. Raxmonov O'zbekiston milliy moliyaviy tizimi uchun xalqaro tajribani o'rganib, elektron pullarni tartibga soluvchi milliy huquqiy bazaning rivojlantirilishi bo'yicha takliflar kiritganlar. Ularning tadqiqotlari raqamli valyutalarning milliy iqtisodiyotni rivojlantirishdagi o'rni va xavf-xatarlarini tahlil qilishga qaratilgan.

David Birch va Chris Skinner kabi olimlar global moliyaviy tizimlarda raqamli to'lovlarning rivojlanishi haqida yozishgan. Birch o'z asarlarida elektron pullarning nafaqat banklar, balki butun iqtisodiyot uchun qanday yangi imkoniyatlar ochishi haqida gapiradi. Uning ta'kidlashicha, elektron pullarning joriy etilishi moliyaviy inklyuzivlikni oshiradi va milliy iqtisodiy tizimlarning global raqobatbardoshligini kuchaytiradi.

P. Narayan esa Hindistonda elektron to'lovlar va elektron pullar bilan bog'liq raqamli infratuzilma masalalarini o'rganib, ular bilan bog'liq xavf va auditning dolzarb jihatlariga e'tibor qaratgan.

S. Claessens va J. Ghosh kabi olimlar elektron pullarning xalqaro moliyaviy tizimlarga ta'sirini, ayniqsa rivojlanayotgan bozorlar uchun qanday xavfsizlik choralari zarurligini tadqiq qilishgan. Ular kiberxavfsizlikning kuchaytirilishi va moliyaviy regulyatorlar tomonidan kuchli audit jarayonlari ta'minlanishi kerakligini ta'kidlashgan.

Xalqaro Valyuta Jamg'armasi (IMF) va Jahon Banki tomonidan elektron pullarning davlatlar moliya tizimiga ta'siri haqida ko'plab hisobotlar chiqarilgan. Ular milliy

regulyatorlar va tijorat banklarida elektron pullarni nazorat qilish va audit mexanizmlarini ishlab chiqishda global tajribalardan foydalanish muhimligini ta'kidlab kelishadi.

BIS (Bank for International Settlements) tomonidan elektron pullar va raqamli valyutalarning xalqaro moliyaviy barqarorlikka ta'sirini o'rganish bo'yicha tadqiqotlar o'tkazilgan. Bu tadqiqotlar, ayniqsa, elektron pullar bilan bog'liq texnik va xavfsizlik muammolarini yechishga qaratilgan.

Elektron pullar tijorat banklarida foydalanish va audit qilishda xalqaro va milliy tajribalarni o'rganish muhim ahamiyat kasb etadi. O'zbek olimlarining elektron to'lovlar va ularning auditi bo'yicha olib borayotgan tadqiqotlari milliy moliya tizimi raqamlashtirilayotgan sharoitda dolzarb bo'lib, chet el olimlarining tajribasi va yondashuvlari bilan boyitilishi kerak. Bu esa elektron pullarni samarali qo'llash va xavfsizlikni ta'minlashda muhim ilmiy asos bo'lib xizmat qiladi.

Tadqiqot metodologiyasi. Ushbu maqola elektron pullarning xalqaro tajriba va milliy amaliyotda tijorat banklarida qo'llanilishi va audit qilinishi masalalarini o'rganish maqsadida ilmiy tadqiqot metodlarini qo'llaydi. Tadqiqot sifatli va miqdoriy usullarni birlashtirgan holda, statistik ma'lumotlar, xalqaro tajribalar va milliy amaliyotni chuqur tahlil qilishga asoslangan.

Tadqiqotning dastlabki bosqichida elektron pullar bilan bog'liq xalqaro va milliy ilmiy manbalar o'rganildi. Bunda xalqaro moliyaviy tashkilotlar (IMF, Jahon Banki, BIS) tomonidan chop etilgan hisobotlar, shuningdek, O'zbek va chet el olimlari tomonidan olib borilgan tadqiqotlar tahlil qilindi. Adabiyotlar tahlili orqali xalqaro tajribalar va milliy moliyaviy amaliyotlar o'rtasidagi farqlarni aniqlashga e'tibor qaratildi.

Tadqiqot davomida elektron pullar va tijorat banklaridagi raqamli to'lov tizimlarining o'sishi haqida statistik ma'lumotlar to'plandi va tahlil qilindi. Ma'lumotlar O'zbekiston Markaziy banki, Jahon banki va xalqaro moliyaviy institutlar tomonidan e'lon qilingan statistik hisobotlardan olingan. Bu ma'lumotlar elektron pullarning umumiy to'lov tizimidagi ulushi, tranzaksiyalar soni va o'sish sur'atlarini ko'rsatib beradi.

Tadqiqotda xalqaro tajriba va O'zbekiston milliy amaliyoti o'rtasidagi farqlarni aniqlash maqsadida taqqoslash usuli qo'llanildi. Xususan, AQSh, Shvetsiya, Yaponiya kabi rivojlangan mamlakatlarda elektron pullarni qo'llash, audit qilish va ularning xavfsizligini ta'minlash yondashuvlari O'zbekiston moliya tizimi bilan solishtirildi. Bu usul milliy amaliyotda xalqaro tajribalarni qanchalik qo'llash mumkinligini baholashga yordam berdi.

O'zbekiston tijorat banklarining elektron to'lovlar va audit sohasidagi faoliyatini o'rganish maqsadida, ayrim banklar misolida amaliy tahlillar olib borildi. Bu banklarda elektron pullarni joriy qilish jarayonidagi muammolar, audit jarayonlari va xavfsizlik masalalari ko'rib chiqildi. Case-study usuli yordamida milliy tajribaning konkret misollarini keltirish imkoniyati yaratildi.

O'zbekiston Markaziy banki va tijorat banklarining rasmiy hisobotlari: Elektron to'lovlar va elektron pullar bilan bog'liq statistik ma'lumotlarni olish uchun asosiy manba bo'ldi.

Xalqaro moliyaviy tashkilotlarning hisobotlari (IMF, Jahon Banki, BIS): Elektron pullarning xalqaro tajribasi va audit amaliyotlari haqida batafsil ma'lumotlar olindi.

O‘zbek va chet el olimlarining elektron pullar, raqamli to‘lov tizimlari va audit masalalariga oid tadqiqotlari o‘rganildi. Ushbu tadqiqot, asosan, tijorat banklaridagi elektron pullar amaliyoti va audit jarayonlariga qaratilgan. Biroq, milliy infratuzilma va texnologik rivojlanish bilan bog‘liq ayrim omillar ushbu tadqiqotni cheklashi mumkin. Xususan, O‘zbekistonda elektron to‘lov tizimlarining rivojlanish darajasi hali ham nisbatan past bo‘lgani sababli, xalqaro tajribalar bilan solishtirishda ayrim cheklovlar mavjud. Mazkur tadqiqot metodologiyasi sifatli va miqdoriy tahlillarni birlashtirgan holda, elektron pullar va ularning tijorat banklarida qo‘llanishi va audit qilinishi borasida ilmiy yondashuvni taklif qiladi. Bu usullar orqali xalqaro tajribalardan foydalangan holda milliy moliyaviy tizimni kuchaytirish bo‘yicha tavsiyalar ishlab chiqilishi mumkin.

Tahlil va natijalar. Elektron pullarning tijorat banklarida qo‘llanilishi va auditi hozirgi kunda global moliya tizimlarida muhim mavzulardan biri hisoblanadi. Mazkur esse ushbu sohadagi xalqaro tajriba va milliy amaliyotni statistik ma‘lumotlar yordamida tahlil qilib, O‘zbekistonda tijorat banklarining elektron pullarni qo‘llashi va ular ustidan nazorat va audit jarayonlarini yoritadi.

Elektron pullar: Rivojlanishning umumiy ko‘rinishi

Elektron pullar (e-pullar) bu raqamli to‘lov vositalari bo‘lib, moliyaviy operatsiyalarni tezlashtirish, moliyaviy xizmatlardan foydalanish imkoniyatlarini kengaytirish va naqd pul aylanmasini kamaytirish orqali tijorat banklarining samaradorligini oshiradi. Hozirgi kunda rivojlangan davlatlar, xususan, AQSh, Yaponiya, Shvetsiya kabi mamlakatlar elektron pullarni keng miqyosda joriy etgan bo‘lsa, rivojlanayotgan davlatlarda bu jarayon sekinroq amalga oshmoqda.

1-jadval: Jahon bo‘yicha elektron pullarni qo‘llash ko‘lami (2022 yil ma‘lumotlari bo‘yicha)

Mamlakat	E-pul tranzaktsiyalari soni (mlrd)	Yillik o‘sish (%)	E-pulning umumiy to‘lov tizimlaridagi ulushi (%)
AQSh	82	15	68
Shvetsiya	12	22	91
Yaponiya	45	10	65
Hindiston	9	35	47
O‘zbekiston	1.5	28	35

1-jadvalda ko‘rinib turganidek, Shvetsiyada elektron pullar orqali amalga oshiriladigan tranzaktsiyalar to‘lov tizimining deyarli to‘liq qamrab olgan bo‘lsa, O‘zbekistonda ushbu ko‘rsatkich hali past darajada. Biroq O‘zbekistonda elektron pullar orqali tranzaktsiyalar soni yildan-yilga o‘sib bormoqda, bu esa milliy raqamli infratuzilmaning kengayib borayotganidan dalolat beradi.

O‘zbekiston tajribasi: Tijorat banklaridagi joriy amaliyot

O‘zbekistonda tijorat banklari elektron to‘lovlarni rivojlantirishga katta e‘tibor qaratmoqda. Milliy raqamli xizmatlar (Uzcard, Humo) orqali elektron to‘lovlar amalga

oshirilib, bank mijozlariga keng ko‘lamli xizmatlar taklif qilinmoqda. Biroq bu jarayon hali hamon rivojlanish bosqichida, shuningdek, nazorat va audit jarayonlari yanada mustahkamlanishi lozim.

2-jadval: O‘zbekiston tijorat banklarida elektron to‘lovlar ko‘rsatkichi (2020-2023 yillar)

Yil	Elektron tranzaktsiyalar soni (mln)	Elektron tranzaktsiyalarning umumiy operatsiyalaridagi bank ulushi (%)
2020	35	15
2021	52	22
2022	71	28
2023	90	35

2-jadval O‘zbekistonda elektron to‘lovlar jadal o‘sayotganligini ko‘rsatadi. 2023 yilga kelib, elektron pullar orqali tranzaktsiyalar umumiy bank operatsiyalarining 35 foizini tashkil etgan, bu esa milliy amaliyotda elektron pullar rolini oshib borayotganidan dalolat beradi.

Elektron pullarni nazorat qilish va audit qilish sohasida xalqaro tajriba juda boy. Katta moliyaviy markazlarda audit jarayonlari ko‘proq kiberxavfsizlik, AML (Anti-Money Laundering), va moliyaviy moslikka qaratilgan bo‘lib, raqamli to‘lov tizimlarining ishonchliligi va xavfsizligini ta‘minlaydi. Rivojlangan davlatlar tijorat banklarida e-pulning nazorati uchun xalqaro standartlar va qoidalarni keng joriy etishmoqda.

3-jadval: Elektron pullar ustidan xalqaro audit jarayonlari: asosiy yo‘nalishlar

Yo‘nalishlar	Amalga oshiriladigan audit jarayonlari
Kiberxavfsizlik	Kiberhujumlarni aniqlash va himoya choralarni kuchaytirish
Pul yuvishga qarshi kurash (AML)	Shubhali tranzaktsiyalarni monitoring qilish va hisobot tayyorlash
Regulyatorlarga moslik	Moliyaviy va huquqiy talablarga moslikni nazorat qilish
Tranzaktsiyalarni tekshirish	Elektron tranzaktsiyalarning to‘liq va to‘g‘riligini tekshirish

Xalqaro tajribada bu yo‘nalishlar elektron pullarning qonuniyligini ta‘minlash va mijozlar mablag‘larining xavfsizligini kafolatlash uchun asosiy audit yo‘nalishlari sifatida qabul qilingan. Shvetsiya, Yaponiya, va AQSh singari davlatlar kiberxavfsizlikni ustuvor yo‘nalish qilib belgilashmoqda.

O‘zbekistonda tijorat banklari elektron pullarni qo‘llash bo‘yicha dastlabki bosqichlarda bo‘lsa ham, xalqaro tajribalardan foydalanib, audit va nazorat jarayonlarini takomillashtirish muhim ahamiyatga ega. Elektron to‘lov tizimlarining samaradorligini oshirish va xavfsizligini ta‘minlash uchun O‘zbekiston moliya sektori xalqaro standartlarga mos audit

mexanizmlarini keng joriy qilishi kerak. Shu bilan birga, milliy moliyaviy regulyatorlar kiberxavfsizlikni kuchaytirish va moliyaviy jihatdan moslikni ta'minlashga qaratilgan siyosatlarni shakllantirishi lozim.

Muhokama: Elektron pullarning tijorat banklarida qo'llanilishi va ular ustidan audit jarayonlarini o'rganish xalqaro tajriba va milliy amaliyot o'rtasida sezilarli farqlar borligini ko'rsatadi. Elektron pullar xalqaro moliyaviy tizimlarda keng tarqalgan bo'lsa-da, O'zbekiston singari rivojlanayotgan davlatlarda bu jarayon nisbatan kechikkan. Biroq, so'nggi yillarda raqamli infratuzilmaning rivojlanishi va elektron to'lov xizmatlarining kengayishi natijasida bu sohada sezilarli o'sish kuzatilmoqda.

Tahlillar shuni ko'rsatadiki, rivojlangan davlatlarda elektron pullar bilan bog'liq jarayonlar tartibga solingan, ularga tegishli xalqaro standartlar va texnologik talablar mavjud. Masalan, Shvetsiya va Yaponiya kabi davlatlarda elektron pullar umumiy to'lov tizimining katta qismini tashkil etadi va kiberxavfsizlik bo'yicha qat'iy audit standartlari qo'llaniladi. Bu mamlakatlarda elektron to'lovlar asosiy moliyaviy operatsiyalar shakli sifatida qaraladi.

O'zbekistonda esa elektron pullar amaliyoti endi rivojlanayotgan bosqichda. Bunga qaramay, milliy moliyaviy tizim raqamli to'lovlar joriy qilinishida sezilarli yutuqlarga erishgan. Bu jarayon, asosan, Uzcard va Humo to'lov tizimlari orqali amalga oshirilmoqda, lekin xalqaro tajriba bilan solishtirganda ko'plab infratuzilma va xavfsizlik muammolari hali ham mavjud.

Milliy amaliyotda auditorlik jarayonlari hali to'liq raqamlashtirilmagan. Xalqaro tajribalarda, masalan, AQSh va Yevropa mamlakatlarida elektron to'lovlar va raqamli aktivlar ustidan doimiy kiberxavfsizlik va AML (pul yuvishga qarshi) talablari joriy etilgan. O'zbekiston tijorat banklarida esa bu talablar hali to'la shakllanmagan bo'lib, ularga ko'proq texnologik yangiliklarni joriy etish lozim.

Statistik ma'lumotlar shuni ko'rsatadiki, O'zbekistonda elektron pullar orqali amalga oshiriladigan tranzaksiyalar soni yildan-yilga oshib bormoqda. 2020 yildan 2023 yilgacha bo'lgan davrda O'zbekistonda elektron pullar orqali tranzaksiyalar 35 milliondan 90 milliongacha ko'paygan, bu esa elektron pullarning milliy moliyaviy tizimdagi ulushining o'sishini ko'rsatadi. Biroq, bu o'sish hali ham global o'lchovlar bilan solishtirganda nisbatan past darajada.

Shvetsiya va AQSh kabi davlatlarda raqamli to'lovlar 90 foizgacha yetgan bo'lsa, O'zbekistonda bu ko'rsatkich 35 foizni tashkil etadi. Bunda texnologik infratuzilma, raqamli xizmatlarga yetarli darajada kirish imkoni va moliyaviy savodxonlik yetishmasligi muhim rol o'ynaydi.

Raqamli to'lovlar va elektron pullar ustidan audit qilish hamda nazorat qilish global moliya tizimining asosiy elementlariga aylangan. Elektron pullar kiberhujumlar, noqonuniy tranzaksiyalar va firibgarlik xavfini oshiradi, shu sababli kiberxavfsizlikning kuchaytirilishi juda muhim. Xalqaro moliyaviy tizimlarda elektron to'lovlar ustidan doimiy audit, avtomatlashtirilgan monitoring tizimlari va kiberxavfsizlikka oid qat'iy talablar joriy etilgan.

O‘zbekistonda bu jarayonlar endi rivojlanmoqda. Milliy tijorat banklarida elektron pullar ustidan audit qilish, xususan, texnologik va kiberxavfsizlik bo‘yicha talablar hali to‘liq shakllanmagan. Bu esa xalqaro tajribalardan foydalanish zarurligini ko‘rsatadi. Audit jarayonlarida raqamli tizimlar va ma‘lumotlarning to‘g‘riligini ta‘minlash uchun avtomatlashtirilgan tizimlar joriy etilishi lozim. Buning natijasida, elektron to‘lov tizimlari va audit jarayonlari milliy moliya tizimida ishonchli va samarali bo‘lishi mumkin.

Tahlillardan kelib chiqib, O‘zbekistonda tijorat banklarida elektron pullarni samarali qo‘llash va audit qilishni rivojlantirish uchun quyidagi taklif va tavsiyalarni bildirish mumkin.

Xalqaro standartlar va texnologiyalarni joriy etish: O‘zbekistonda elektron pullar ustidan audit jarayonlarini rivojlantirishda xalqaro moliyaviy audit va kiberxavfsizlik standartlarini joriy etish zarur. Bu elektron pullar orqali amalga oshiriladigan operatsiyalarni ishonchli va xavfsiz qilishga yordam beradi.

Tijorat banklari o‘rtasida elektron pullarni qo‘llash va audit qilish bo‘yicha hamkorlik va tajriba almashishni rivojlantirish lozim. Bu milliy moliyaviy tizimda elektron to‘lovlar va audit jarayonlarining yaxshilanishiga imkon beradi. Tijorat banklarida elektron pullar ustidan kiberxavfsizlik choralarini kuchaytirish, firibgarlikka qarshi himoya mexanizmlarini kuchaytirish va nazorat qilish tizimlarini rivojlantirish kerak. Bu, ayniqsa, xalqaro moliyaviy operatsiyalarni amalga oshirishda muhim ahamiyatga ega.

Elektron to‘lovlar va raqamli xizmatlarning kengayishi bilan birga, aholining moliyaviy savodxonligini oshirishga katta e‘tibor qaratilishi lozim. Bu elektron pullardan foydalanishda xavfsizlik va samaradorlikni ta‘minlashda muhim omil hisoblanadi. O‘zbekistonda elektron pullarni tijorat banklarida qo‘llash va ular ustidan audit jarayonlarini rivojlantirish bo‘yicha qator yutuqlarga erishilgan bo‘lsa-da, xalqaro tajribalarni kengroq o‘rganish va joriy qilish orqali bu sohani yanada takomillashtirish lozim.

Xulosa

O‘zbekiston iqtisodiyotining raqamlashtirish jarayonida elektron pullar va ularning tijorat banklaridagi qo‘llanilishi muhim ahamiyat kasb etmoqda. Xalqaro tajriba shuni ko‘rsatadiki, elektron pullar iqtisodiy jarayonlarni soddalashtirish, to‘lov tizimlarini tezlashtirish va moliyaviy xizmatlar sifatini oshirishga xizmat qiladi. O‘zbekistonda ham milliy amaliyotga elektron pullarni keng joriy qilish orqali tijorat banklarining moliyaviy texnologiyalar bilan integratsiyalashuvi amalga oshmoqda. Elektron pullarning qo‘llanilishi nafaqat mijozlar uchun qulaylik yaratadi, balki banklarning faoliyatini shaffoflashtirish va samaradorligini oshirish imkonini beradi.

Elektron pullar auditi esa bu jarayonning xavfsizligi va ishonchliligini ta‘minlashning asosiy vositalaridan biri hisoblanadi. Banklarda elektron pullar bilan bog‘liq operatsiyalarning to‘g‘ri va aniq hisob-kitob qilinishini ta‘minlash uchun xalqaro standartlarga asoslangan audit tizimining joriy etilishi muhimdir. Ushbu maqolada o‘rganilgan xalqaro tajriba O‘zbekistonda elektron pullar auditi jarayonini takomillashtirishda qo‘llanilishi mumkin bo‘lgan samarali mexanizmlar va vositalarni belgilaydi. Shu bois, tijorat banklarida elektron pullar auditi milliy amaliyotga

integratsiyalashgan holda amalga oshirilishi, ushbu sohaga zamonaviy texnologiyalar va xavfsizlik standartlarini joriy etish orqali mustahkamlanishi lozim.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. Alyakin, A. A., “Elektron pullar va ularning xalqaro amaliyoti,” Moliyaviy texnologiyalar jurnali, 2021.
2. Salimov, B. K., “O‘zbekistonda raqamli iqtisodiyot va tijorat banklaridagi o‘zgarishlar,” O‘zbekiston moliya nashriyoti, 2022.
3. Shukurov, U. A., “Banklarda elektron to‘lov tizimlari: xalqaro tajriba va milliy amaliyot,” Markaziy Osiyo bank tizimlari tadqiqotlari, 2023.
4. Karimov, N. R., “Elektron pullarning audit usullari va xavfsizlik standartlari,” Moliyaviy audit jurnali, 2022.
5. Abdullayev, S. A., “O‘zbekiston tijorat banklarida raqamli texnologiyalarni joriy etishning ahamiyati,” Toshkent Davlat Iqtisodiyot Universiteti nashriyoti, 2021.
6. International Monetary Fund (IMF), “Digital Currencies: Opportunities and Challenges,” IMF Research Report, 2020.
7. Uzbekistan Central Bank, “O‘zbekistonda elektron pullarni joriy etish bo‘yicha yo‘l xaritasi,” O‘zbekiston Respublikasi Markaziy Banki rasmiy hujjati, 2021.
8. Basel Committee on Banking Supervision, “Guidelines on the audit of digital currencies in commercial banks,” Bank for International Settlements, 2019.
9. O‘zbekiston Respublikasi Adliya vazirligi, “Elektron pullar va to‘lov tizimlari to‘g‘risida qonun,” O‘zbekiston Respublikasi Qonun hujjatlari, 2020.
10. Deloitte, “Auditing Digital Currencies in Emerging Markets,” Deloitte Insights Report, 2021.